

Cafer Sadık Yaran. *Din Felsefesine Giriş*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010. 271 s. ISBN 978-605-4074-62-4.

MUAMMER İSKENDEROĞLU
Sakarya Üniv. İlahiyat Fakültesi
muammeri@sakarya.edu.tr

Din üzerine felsefi düşünme, düşünce tarihinin her döneminde önemli olmakla beraber özellikle 20. asrın ikinci yarısından itibaren Batı felsefesinin en canlı alanlarından birini oluşturmuştur. Bu dönemde kendilerini din felsefecisi olarak tanımlayan düşünürlerin çok çeşitli din felsefeleri üretmesine ilaveten, din felsefesine çok uzak düşünürlerin de din felsefesinin temel problemlerine değişik açılardan önemli katkılar sağladıkları söylenebilir. Bunun neticesinde Batı yayın dünyasında gerek akademik çevreye, gerek geniş halk kitlelerine, gerekse üniversitelerin ilgili bölümlerinin öğrencilerine hitap eden çok geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Ülkemizde burada bahsettiğimiz üç ayrı kitleden her birine hitap eden yayın formatının tam olarak geliştiğini söylemek güçtür. Dolayısıyla ülkemizde bol dipnotlu halk kitabı, dipnotsuz veya görünürde dipnotlu akademik kitap veya öğrenciye değil uzmanına hitaben yazılmış ders kitabına rastlamak şaşılacak bir durum değildir.

Burada eserini ele alacağımız Cafer S. Yaran'ın, farklı formatlarda çalışmalarıyla okuyucu karşısına çıkan üretken bir yazar olduğu söylenebilir. Yazar son yayınladığı bir kitabında yer alan yayınlanmış eserleri listesinde on beş adet kitap zikretmektedir. Bu listede zikredilen eserlerden üçü, *Din Felsefesine Giriş* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), *İnformel Mantık* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010) ve *İslam Ahlak Felsefesine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2011) ders kitabı olarak tasarlanmış. Bu çalışmaların her birinin ayrı bir değerlendirmeye ihtiyacı vardır. Biz burada yazarın *Din Felsefesine Giriş* adlı ders kitabını, yazarın daha önce yayınladığı akademik çevreye hitap eden çalışmalarını da göz önünde bulundurarak değerlendirmeye çalışacağız. Bunu yaparken yazarın çalışmaları örneği üzerinden şu hususlara dikkat çekeceğiz: Türk akademik camiasının en önemli etik ihlallerinden biri sayılan, bir yazarın açıkça belirtmeksizin başkasının çalışmalarından veya kendi çalışmalarından 'kopyala-yapıştır' yöntemi nasıl sergilenmektedir? Türkiye'de akademik çevreye hitap eder görünümündeki çalışmalarda, bir akademik çalışmada bulunması gereken en temel kriterler nasıl uygulanmaktadır? Türkiye'de akademik

çevreye hitap eden kitap ile öğrenciye hitap eden ders kitabı formatı arasında bir ayrım olduğunun farkına varılabilmiş midir?

Bir yazarın belli bir plan dahilinde daha sonra bir bütünün parçalarını oluşturacak makaleler yazıp yayınlaması, sonrasında da bu makaleleri bir kitapta toplamasında kınanacak bir durum yoktur. Bu format Batı’da oldukça yaygındır. Macid Fahri’nin *Philosophy, Dogma and the Impact of Greek Thought in Islam* (London: VARIORUM, 1994) buna bir örnek olarak verilebilir. Ancak bir yazar bu makaleleri ikide bir yeni bir kitap kapağının içine yerleştirip piyasaya sürüyorsa, burada hem akademik camiaya hem de o kitapları satın alan okuyucuya karşı ağır bir etik ihlalin söz konusu olduğu söylenebilir. Burada Yaran’ın ‘kopyala-yapıştır’ yöntemini nasıl sergilediğini bir örnek vererek okuyucuya göstermeye çalışalım: Yazarın “Din ve Bilim” başlıklı yazısı, ilk önce *Felsefe Dünyası* (sayı21 (1996), ss.21-41) dergisinde, ardından *Din Bilim* (Samsun: Sidre Yayınları,1997) adlı derlemesinde, sonra *Bilgelik Peşinde* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002) adlı kendi makalelerinden oluşan kitabında, son olarak da *Din Felsefesine Giriş* (2010) adlı ders kitabında karşımıza çıkmaktadır. Yazarın yayın listesindeki eserlerde buna benzer bolca örnek bulmak mümkündür.

Bir akademik çalışma nasıl yapılır? Bu sorunun cevabı genellikle lisans düzeyinde öğretilir ve bunun uluslararası geçerli bir standardı vardır: Bir konu, birincil kaynaklar temel alınarak araştırılır; gerekirse, ikincil kaynaklardan da istifade ile araştırma yeni bir üslupla yazıya geçirilir. Ama ülkemizde lisansüstü eğitim düzeyine geçildiği andan itibaren araştırmacıya Türkiye’ye özgü sözde akademik yeni bir standart öğretilir. Bu yeni standartla ilgili sözlerimizi şimdilik bir tarafa bırakıp yukarıda bu yazımızda cevap aramaya çalışacağımızı söylediğimiz ikinci soruya geçelim: Türkiye’de akademik çevreye hitap eder görünümündeki çalışmalarda, bir akademik çalışmada bulunması gereken en temel kriterler nasıl uygulanmaktadır? Bu soruya yazarın *Kötülük ve Theodise* (Ankara: Vadi, 1997) adlı çalışması örneğinden hareketle cevap arayalım.

Uluslararası standartlara göre, bir çalışma öncelikle birincil kaynaklardan hareketle yapılmalıdır. Yaran, *Kötülük ve Theodise* adlı çalışmasını hangi kaynaklara başvurarak yapmıştır? Bu soruya, yazarın adı geçen çalışmadaki “Augustine’ciTeodise,”“İreneaus’cuTeodise” ve “Felsefi Teodise” adlı başlıkları inceleyerek cevap bulmaya çalışalım. Yazar,“Augustine’ciTeodise” adlı bölümü (ss.90-95) Augustine’in kendi eserlerinin hiç birine başvurmadan yazmıştır. Yazar, konuya dair yazılmış akademik ikincil kaynak arayışını da gerekli görmemiş ve bu bölümü üçüncül kaynaklardan, yani İngilizce ve Türkçe yazılmış Din Felsefesi ders kitaplarından faydalanarak kaleme almıştır: Michael Peterson ve diğerleri tarafından kaleme alınan *Reason and Religious Belief* (Oxford: Oxford University Press, 1991)

[*Akl ve İnanç, Din Felsefesine Giriş* (İstanbul: Küre Yayınları, 2006), John Hick'in *Philosophy of Religion* (N. Jersey: Prentice-Hall, 1990) ve Mehmet Aydın'ın *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1992). Yazar "İreneaus'cu Teodise" adlı bölümü (ss.95-109) yazarken de birincil kaynaklara başvurma gereği duymamış. Hick bu meseleyi de *Evil and the God of Love* (London: Macmillan, 1985) adlı eserinde detaylıca araştırmış ve yazmış. Yaran da konuyu bu eser ve diğer birkaç ikincil ve üçüncül eserden özetlemekle yetinmiş. Son olarak yazarın İslam filozoflarının kötülük problemine yaklaşımını yazdığı "Felsefi Teodise" adlı bölümde (ss.133-153) sergilediği akademik yönteme işaret edelim: Burada bazı İslam filozoflarının eserlerine atıf göze çarpıyorsa da Aydın'ın *Din Felsefesi*, Necip Taylan'ın *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994) ve Mutahhari'nin *Adl-i İlahi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1988) adlı eserlerinin temel kaynak olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Nitekim yazar "İbn Sina'ya göre varlıklar, iyilik ve kötülük açısından ancak dört durumda bulunabilirler. Buna göre:..." diye başlayıp devamında İbn Sina'nın *Şifâ: el-İlâhiyyât*'ının "İnayet ve ilahi takdire kötülüğün nasıl girdiğinin açıklanması" (9. Makale, 6. Fası) adlı bölümündeki varlıkların iyilik ve kötülük açısından bulunabileceği dört ihtimali verdiği bilgiye kaynak olarak (Taylan, s.202) dipnotu düşmektedir. Örnekler çoğaltılabilir olmakla beraber, yukarıda verdiğimiz örneklerin maksadımızı izah etmek için fazlasıyla yeterli olduğunu düşünüyoruz. Kanaatimizce, Türkiye'de akademik çevreye hitap eder görünümündeki çalışmalarda akademik çalışmada bulunması gereken en temel kriterlerin nasıl ihlal edildiğine tipik bir örnek olarak bu tür eserlerin akademik araştırma ve yazma teknikleri dersine konu olması gerekir.

Şimdi yukarıda yarım bıraktığımız Türkiye'ye özgü sözde akademik, ama gerçekte akademik olmayan standarttan bahsedebiliriz. Türkiye'de yaygın olarak karşımıza çıkan eser türü aslında akademik değildir, sadece akademik görünümlü eser türüdür. Bu tür yayınlarda önemli olan şekli şartları yerine getirmek, ilk bakışta yayına akademik bir görünüm vermektir. Bu nedenle yayının sayfalarında dipnot gözükmemesi, dipnotlarda da konunun birincil kaynaklarına atıf yerine Türkiye'ye özgü sözde akademik sistemde daha önce benzer çalışmalar yapmış muhtemel doktora veya doçentlik jüri üyelerinin ilgili veya ilgisiz çalışmalarına atıf yapılması yeterlidir. Bu yapıldığında şekli şartlar yerine getirilmiştir. Türkiye'ye özgü makbul bir çalışma tamamlanmıştır.

Yaran, *Din Felsefesine Giriş* adlı çalışmasını Türkiye'de İlahiyat Fakültesi öğrencilerine hitaben bir ders kitabı olarak yazmış bulunuyor. Bu noktada şu sorulara cevap arayalım: Bu eserde okuyucu kitlesi dikkate alınmış mıdır? Bu çalışmanın şekil, dil ve üslup açısından akademik çevreye hitap eden bir kitaptan her hangi bir farkı var mıdır?

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Batı yayın dünyasında farklı kesimlere hitap eden çok geniş Din Felsefesi literatürü ortaya çıkmıştır. Bu literatürde dikkat çeken önemli bir husus, yazarların temelde Yahudi-Hıristiyan kültürü ile yetişmiş okuyucuyu merkeze almakla birlikte eserlerini diğer kültürlerde yetişmiş okuyucuya da mümkün olduğunca hitap eder hale getirme gayretine girişmeleri, bu vesileyle o kültürlerden de şahsiyetlere ve örnekler yer vermeye çalışmalarıdır. Örnek vermek gerekirse, Graham Oppy ve Nick Trakakis'in editörlüğünde yayınlanan *The History of Western Philosophy of Religion, c. 2: Medieval Philosophy of Religion* (Durham: Acumen, 2009), İslam kültürünün din felsefesi tartışmalarına önemli katkılar sağlayan el-Fārābī (ss.47-59), İbn Sīnā (ss.61-72), el-Ġazālī (ss.85-95) ve İbn Ruşd'e (ss.121-135) özel bölümler ayırma gereği duymuştur. Yine Chad Meister ve Paul Copan'ın editörlüğünü yaptığı *The Routledge Companion to Philosophy of Religion* (London: Routledge, 2010), ilk bölümünde İslam'da felsefi konulara, ikinci bölümde de İbn Sīnā'ya özel atıf yapma gereği duymuştur. Ülkemizde çeyrek asırdır birçok fakültede Din Felsefesi temel ders kitabı olarak kullanılan eserin yazarı Mehmet S. Aydın, eserinde format olarak Batı'da yayınlanmış belli ders kitaplarını örnek almışsa da içeriği İslam kültürünün yetiştirdiği büyük düşünürlerin din felsefesinin temel konularına dair katkılarıyla başarılı bir üslupla şekillendirmiştir. Bu açıdan Aydın'ın çalışması takdire şayandır. Bununla birlikte yazarın akademik çalışmalardan uzaklaşması ve eserini gözden geçirip yeni konularla güncelleyememesi eserin en büyük talihsizliğidir. Nitekim aynı tarihlerde yazılan ve 3. edisyonu Türkçe'ye kazandırılan Peterson ve arkadaşlarının kaleme aldığı *Reason and Religious Belief [Akıl ve İnanç, Din Felsefesine Giriş]*, bu çeviriden sonra bile yeni bir edisyon ile okuyucusunun karşısına çıkmıştır.

Şimdi Yaran'ın *Din Felsefesine Giriş* adlı eseri ile ilgili sorulması gereken soru şudur: Bu eserin yazarının ismine bakmayan bir okuyucu, eserin Türkiye'de İslam kültürü ile yetişmiş üniversite öğrencisine hitap ettiğine dair (girişteki 2/Bakara:269 "Kime *hikmet* verilmişse, şüphesiz ona çokça *hayır* verilmiş demektir. Bunu ancak *akıl* sahipleri anlar" ayetine atıf istisna) herhangi bir işaretle karşılaşılabılır mı? Okuyucunun neyle karşılaşacağına dair örnekler vererek ne demek istediğimizi açıklığa kavuşturalım:

Yaran, eserinin "Din Felsefesi" adlı 3. bölümünde farklı din felsefesi yaklaşımlarını özetlemekte ve İslam ve Hıristiyan geleneğinden birçok önemli isme atıf yapmaktadır. Bununla birlikte yazarın okuyucuya entelektüel biyografisini verme gereği duyduğu tek isim Richard Swinburne'dür (s.60 vd). Aslında eserin, din dili, Teizm ve Tanrı'nın sıfatları, kozmolojik delil ve diğer birçok konuya dair sonraki bölümleri temelde Swinburne'un eserlerine atıfla yazılmıştır. Bu bölümleri okuyan öğrenci, Din Felsefesi denince akla gelmesi gereken en önemli

düşünürün Swinburne olduğu zannına kapılabilir. Ama asıl neden bu değildir. Yazar daha önce *Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Akliliği* (Samsun: Etüt, 2000) adıyla yayınladığı ve kitabın iç sayfasının üst başlığının üstünde ‘Richard Swinburne’e özel bir referansla’ notu düştüğü, gerçekte ise neredeyse tamamen Swinburne’e referansla yazılan, dolayısıyla *Swinburne’de Tanrı İnancının Akliliği* ismine daha layık olan eser, bize asıl nedenin ne olduğunu gösteriyor: Yazar söz konusu bu eserin büyük bir bölümünü kopyalayıp *Din Felsefesine Giriş* adlı yeni kitabına yapıştırılmıştır. Nitekim Swinburne’un özgeçmiş ile ilgili *Tanrı İnancının Akliliği*’ndeki (ss.26-29) metin ile *Din Felsefesine Giriş*’teki (ss.60-64) metin; din dili ile ilgili *Tanrı İnancının Akliliği*’ndeki (ss.135-138) metin ile *Din Felsefesine Giriş*’teki (ss.91-94) metin; yine endüktif kozmolojik delili ile ilgili *Tanrı İnancının Akliliği*’ndeki (ss.93-95) metin ile *Din Felsefesine Giriş*’teki (ss.130-132) metin bu kopyalayıp yapıştırılmaların birkaç örneğidir.

Yine Türkiyeli İlahiyat Fakültesi öğrencisi bu kitapta Tanrı’nın birlik ve zatiliğini (s.104), yaratıcılık ve iyiliğini (s.106), kudret ve ilmini (s.108) ve ezellilik ve ebediliğini (ss.109-110) Swinburne’a atıfla okumaktadır. Bu açıdan bakıldığında, temelde başka bir kültür ortamının okuyucusuna hitaben yazılmış olan Peterson ve arkadaşlarının *Akil ve İnanç, Din Felsefesine Giriş* adlı eserinin, Yaran’ın *Din Felsefesine Giriş* adlı eserinden daha kuşatıcı bir dil kullandığını ve Türkiyeli ilahiyatçı okurları daha çok dikkate aldığını söylemek abartılı olmayacaktır.

Din Felsefesine Giriş adlı eser, ders kitabı formatında yazılmış bir eser midir? Bu soruya yukarıda yeterince cevap verdiğimiz gibi düşünüyorum. Yine de şu hususları zikredelim: Ders kitabı, konunun uzmanından ziyade konuya kısmen aşına olan veya hiç aşına olmayan okuyucuya hitaben yazılır. Metin mümkün olduğunca sade bir dille ve dipnotlara boğulmadan yazılır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, *Din Felsefesine Giriş*’in metni bu temel ilkeler göz önünde bulundurularak kaleme alınmış değildir. Burada yazarın daha önceki yayınlarından faydalanması kınanacak bir durum değildir. Kınanacak olan, üslup ve dipnotlara dokunmadan olduğu gibi kopyalama ve yapıştırma yapılmasıdır. Hatta kitabın bütün bölümlerinde atıflar dipnotta verilirken “Din ve Bilim” adlı on birinci bölümde metin içi referans sistemi kullanılmıştır. Çünkü yazar bu bölümü *Din Bilim* (1997) adlı eserinden kopyalamıştır ve orada atıflar metin içinde verilmiştir. Yazar yeni kitabında estetik birliği sağlama ihtiyacı bile hissetmemiştir.

Sonuç olarak Yaran’ın eserinin girişinde ifade ettiği şu yazılış amacını önce aynen alıntılalım: “İncelenen hemen her konuda önce farklı görüşler, temsilcileri, tarihçeleri ve felsefi delilleriyle birlikte sunulmakta, daha sonra konu, itirazlar ve karşıt görüşler eşliğinde değerlendirmeye açılmakta, bu süreç sonunda daha doğru gözükten fikir ve yaklaşımlara yönelik yol gösterici işaretlerde bulunulmakla birlikte,

nihai karar öğrencinin, okuyucunun veya tahkik yolcusunun kendisine bırakılmaktadır.” (s.5) Şimdi hemen soralım: Eserin burada belirtilen amaçla bir ilgisi var mı? Yine yazar yukarıda alıntıladığımız ayete niçin atıf yapmıştır? “Bu ayeti (Bakara, 269) burada anışımız, Din Felsefesi disiplinine veya bu ders notlarına değer katmak için değil, Din Felsefesinden ne anladığımızı, ders olarak okuturken ne beklediğimizi, değerlendirme yaparken nereden hareket edip nasıl bir perspektiften baktığımızı göstermek ve hatırdı tutmak içindir. Bu günlerin geçici felsefi modasına belki uygun düşmese de, bize göre, felsefede de din felsefesinde de en genel amaç, ‘hikmet’ ve ‘hayır’, en temel araç ‘akıl’dır.” (s.6)

Hikmet ve hayır peşinde koşan okuyucu en doğru değerlendirmeyi yapacaktır.